

KOMUNIKATY

Norbert Goldys

Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy, Warszawa, Polska

norbert.goldys@wp.pl

 0000-0002-6281-6473

Getynga lub Berlin – o możliwościach odnalezienia zaginionego średniowiecznego księgozbioru rękopiśmiennego z Biblioteki Seminarium Duchownego w Płocku¹

Göttingen or Berlin – on the possibility to find
the lost medieval manuscripts from the Seminary Library in Płock

Abstract: The announcement outlines the history of the collections of the Library of the Theological Seminary in Płock in the 20th century, with particular emphasis on their fate during the Second World War and in the period following its end. The aim of the communication is to indicate a possible route by which approximately 150 medieval manuscripts, looted by the Germans from Płock, were transferred from Königsberg to Göttingen and Berlin, as a premise for undertaking archival and library searches aimed at locating this missing collection.

Keywords: Płock – Królewiec – Getynga – Berlin – Seminary Library in Płock – medieval manuscripts – Old Bible from Płock – Deposit 39/1-2

Słowa kluczowe: Płock – Królewiec – Getynga – Berlin – Biblioteka Seminarium Duchownego w Płocku – rękopisy średniowieczne – Biblia Płocka – Depozyt 39/1-2

¹ Komunikat powstał w ramach kontynuacji pracy naukowej finansowanej ze środków budżetowych na naukę w latach 2013–2017 jako projekt badawczy pt. *Topory i Powalowie. Polskie rody możnowładcze wobec przemian politycznych, ekonomicznych i kulturowych XI–XIII w., ze szczególnym uwzględnieniem roli Mazowsza w ich działalności*, realizowany w ramach programu pod nazwą „Diamentowy Grant”. Stanowi on również głosę aktualizującą tekst opublikowany na portalu internetowym HistMag w 2015 r.: N. Goldys, *Odzyskana perła płockiego średniowiecza. O losach niezwyklej biblioteki* [online] <https://histmag.org/odzyskana-perla-plockiego-sredniowiecza-o-losach-niezwyklej-biblioteki-12129>, red. A. Olbrychski [dostęp 22.12.2025].

Przed II wojną światową w Bibliotece Seminarium Duchownego w Płocku² znajdował się bogaty księgozbiór, obejmujący 148 średniowiecznych rękopisów³. Stanowił on efekt zgromadzenia w jednym miejscu przed 1928 r. zbiorów płockiej Biblioteki Katedralnej, Archiwów Kapituł Płockiej i Pułtuskiej, konsystorza płockiego i kilku pomniejszych zbiorów⁴.

2 Najnowsze opracowania dziejów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku zawierają: *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, red. ks. W. Graczyk, Płock 2003; jej spopularyzowana wersja, zawierająca wiele dodatkowych informacji: M.M. Grzybowski, *Mądrość zbudowała sobie dom. 75-lecie Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku 1928–2003*, Płock 2004.

3 Informacje o płockim księgozbiorze rękopiśmiennym można czerpać z historii pożyczania książek przez Tadeusza Czackiego, a także znaleźć w pracach: Wojciecha Kętrzyńskiego, Bolesława Ulanowskiego, Mathiasa Bersohna, Jana Korwina Kochanowskiego, ks. Władysława Mąkowskiego, abp. Antoniego Juliana Nowowieyskiego, Adama Vetulaniego. Z ważniejszych publikacji należy wskazać: M. Bersohn, *Księgozbiór katedry płockiej*, Warszawa 1899; *Triginta documenta ecclesie cathedralis Plocensis (1230–1317)*, wyd. W. Kętrzyński, Lwów 1888; *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przezwane z XIII w.*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1887; B. Ulanowski, *Synod prowincjonalny w Kamieniu*, Kraków 1915; *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, wyd. J.K. Kochanowski, Warszawa 1919; A.J. Nowowieyski, *Płock – monografia historyczna*, Płock 1930; A. Vetulani, *Statuty synodalne Henryka Kietlicza*, Kraków 1938; zwłaszcza: A. Vetulani, *Średniowieczne rękopisy płockiej biblioteki katedralnej*, „Roczniki Biblioteczne” 1963, t. 7, z. 3–4, s. 313–443. Zob. też: C.K. Świącki, *Apogeum kultury średniowiecznego Płocka. Piśmiennictwo XII wieku*, „Pamiętnik Literacki” 2000, z. 3, s. 7–33, tam dalsza literatura. Pełniejszy przegląd badań nad księgozbiorem rękopiśmiennym i starodrukiem znajduje się w publikacji: W. Graczyk, J.M. Marszalska, *Księgi rękopiśmienne i stare druki w zbiorach Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. Z dziejów kultury polskich bibliotek kościelnych w dawnych wiekach*, Kraków 2010, s. 17–23. Zbiory inkunabułne zostały opracowane w: W. Graczyk, J.M. Marszalska, *The Lost Collection of Incunabula of the Seminary Library in Płock*, Warszawa 2023. Zob. też: N. Gołdys, *Genealogia płocka – nowe spojrzenie na źródło małopolskie z drugiej połowy XIII wieku*, „Studia Historyczne” 2018, t. 61, z. 1, s. 5–44 oraz głosy polemiczne, które jednak nie przekonują autora niniejszego komunikatu (dyskusja z ustaleniami odnośnie krytyki zewnętrznej i wewnętrznej źródła będzie podjęta w odrębnym artykule): K. Pielat, *Hec sunt generationes ducum et regum Polonie. Genealogia płocka i jej przekaz w najstarszym koptariuszu płockim*, „Przegląd Historyczny” 2025, t. 116, z. 2, s. 7–32; P. Żmudzki, *Dux fabulosus. O tradycji historiograficznej osnutej wokół postaci Leszka Czarnego od „Gesta Lestkonis” do dzieł Bartosza Paprockiego*, Warszawa 2023, s. 116, przyp. 7.

4 Ks. kan. Jakub Wójcik, dyrektor Biblioteki i Archiwum w referacie wygłoszonym w Seminarium na otwarciu roku akademickiego 1953 r. podawał, że według obliczeń z 1930 r. do księgozbioru płockiego należało 40 tys. tomów, w tym 454 inkunabuły (zob. *Biblioteka...*, s. 107). Wiadomo, że w 1928 r. w księgozbiorze katedralnym znajdowało się 148 rękopisów średniowiecznych, zob. R. Knapieński, *Iluminacje romańskiej Biblii Płockiej*, Lublin 1992, s. 14. Liczba starych druków z XVI–XVIII w. szacowana jest na ok. 6 tys. – zob. zestawienie strat wojennych Biblioteki sporządzone przez ks. Edmunda Szewczaka w 1945 r., jakkolwiek są to dane zaokrąglone: W. Graczyk, J.M. Marszalska, *Księgi rękopiśmienne...*, s. 31–32. Ks. W. Graczyk i J.M. Marszalska podają, że w Bibliotece przed II wojną światową znajdowało się ok. 80 rękopisów średniowiecznych i 422 inkunabuły. Inwentarz przygotowany w latach 1937–1938 przez dr. Kazimierza Piekarskiego pozwala odtworzyć tytuły 386 inkunabułów i 27 postinkunabułów. Zob. W. Graczyk, J.M. Marszalska, *The Lost Collection...*

W 1939 r. niemieckie władze okupacyjne zajęły budynek Seminarium. Spalono wówczas księgozbiory prywatne alumnów i profesorów. W styczniu 1940 r. bibliotekę plocką oglądała specjalna komisja składająca się z dr. Kurta Forstreutera – kuratora Staatliches Archivalager w Getyndze, dr. Heina – dyrektora Archiwum Państwowego i dr. Diescha – dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Królewcu, który gościł w Płocku już latem 1939 r. w celu obejrzenia kodeksów iluminowanych i dokumentów dotyczących stosunków polsko-krzyżackich. Komisja zdecydowała o przeniesieniu zbiorów Biblioteki Seminaryjnej do Królewca, co zostało wykonane w maju 1941 r. pod okiem dr. Diescha. Jednocześnie zabrano zbiory Archiwum Biskupiego i Muzeum Diecezjalnego. Po bombardowaniach Królewca, które miały miejsce w końcu 1944 r., ocalałe szczęśliwie zbiory zostały w styczniu 1945 r. ewakuowane z Królewca. Rozmieszczono je w różnych miejscach Prus Wschodnich – w dworach, leśniczówkach i klasztorach.

Sprawą rewindykacji zrabowanego księgozbioru po zakończeniu wojny zajął się ks. Stanisław Figlerski z pomocą ks. Mieczysława Żywczyńskiego i ks. Romualda Zawistowskiego. Uwagę zwrócono w stronę Welawy, kierując się doniesieniami prasy niemieckiej, która twierdziła, że stąd pochodziły zbiory królewskie. Korespondencja ks. Figlerowicza z różnymi instytucjami z 1945 r. wskazuje, że zbiory plockie zostały odnalezione w 11 miejscowościach w województwie olsztyńskim. Z dalszych informacji wiadomo, że ich obecność potwierdzono ostatecznie w zamku grafa zü Donaü (w starszej literaturze: Zudoman) w Reichertswalde w nadleśnictwie Zamek w bliskości Morąga w województwie olsztyńskim. Odnaleziona tam część plockich zbiorów (niestety bez najstarszych i najbardziej wartościowych zabytków, choć z materiałami z innych instytucji) została przewieziona do Płocka w dwóch transportach jeszcze w 1945 r. W 1947 r. pojawiły się doniesienia o znalezieniu części archiwum diecezjalnego plockiego w brytyjskiej strefie okupacyjnej w Niemczech. Dokumentacja z XIX w. odnalazła się również w okolicach Olsztyna. Dotychczasowe całościowe opracowania dziejów Biblioteki z pocz. XXI w., poza wskazaniem mimochodem o zwrocie XII-wiecznej Biblii Plockiej pod datą 1978 r., nie podają więcej informacji o odzyskanych rękopisach⁵. Dopiero w publikacji ks. W. Graczyka i J.M. Marszałskiej z 2010 r. znajdują się informacje o odnalezieniu Pontyfikału Pułtuskiego w 1973 r.⁶ W latach 70. XX w.

passim. Niemiecka prasa informowała wkrótce po zrabowaniu księgozbioru, że z Płocka wywieziono 50 tys. tomów, w tym 100 rękopisów i 300 inkunabułów.

5 M.M. Grzybowski, *Mądrość...*, s. 37–53, 56; *Biblioteka...*, s. 96–102, 108–109, 130.

6 Za: W. Podleś, *Pontyfikał Płocki z XII w. Studium liturgiczno-źródłoznawcze. Edycja tekstu*, Płock 1986, s. 18–19.

w seminarium duchownym w Oliwie odkryto jeszcze dwa inne płockie rękopisy, które wróciły do swojej macierzystej biblioteki⁷. W żadnym miejscu nie wspomina się natomiast o jakichkolwiek polskich ekspedycjach poszukiwawczych, które miałyby wyruszyć do Niemiec w poszukiwaniu zaginionych kodeksów, co z perspektywy 80 lat od zakończenia wojny wydaje się dużym zaniedbaniem.

Do 2015 r. wróciło do Biblioteki Seminaryjnej jedynie kilkanaście ksiąg rękopiśmiennych należących do niegdyś świetnej kolekcji płockiej: *Ewangelia według św. Marka*, *Ewangeliarz pergaminowy z XII w.*, *Perykopy ewangeliczne*, *Comentarii super prophetas maiores et minores*, *Pontyfikał Płocki z XIV w.*, siedem antyfonarzy (w tym jeden z XVII w.), pięć graduałów (w tym dwa z XVIII w.), *Liber reuelationum coelestium beatae Brigittae* z 1400 r.⁸ Ślad po pozostałych ok. 130 kodeksach z płockiego księgozbioru rękopiśmiennego zaginął. Podobny los spotkał zbiory starodruczne – zachowało się jedynie pięć egzemplarzy⁹. Badacze do dziś są przekonani, że nie da się nic powiedzieć o zaginionych zabytkach. Chciałbym jednak wskazać, że istnieją dosyć mocne wskazówki dla kierunków poszukiwań utraconych zbiorów, dzięki czemu jest cień szansy na odnalezienie choć części zagrabionych rękopisów.

Najistotniejszą z nich jest zwrot Biblii Płockiej z XII w. przez senat Uniwersytetu w Getyndze. O wydarzeniu tym napisał Ryszard Knapieński:

W 1979 r., po czterdziestu latach od rabunku, do ówczesnego Ordynariusza – biskupa Bogdana Sikorskiego – udał się przedstawiciel Uniwersytetu w Getyndze, oznajmiając, że ma do przekazania bezimienny dar, którym okazała się zaginiona i uznana bezpowrotnie za straconą Romańska Biblia Płocka. Zachowując dalej incognito, mężczyzna ów zapytał biskupa o dowody przynależności tej Biblii do katedry płockiej. Po przytoczeniu argumentów bibliograficznych (A.J. Nowowiejski, K. Askanas), pozostawił księgę i odjechał. Anonimowy dobroczyńca nie chciał się przedstawić. Z rozmowy wynikało, że senat Uniwersytetu w Getyndze podjął uchwałę, żeby przywieziony poprzez dra Diessch'a pod koniec wojny z Królewca kodeks Biblii oddać prawowitemu właścicielowi. W ten sposób postanowiono naprawić wyrządzoną przed 40 laty szkodę.

W tym zdarzeniu daje się poznać inne – humanistyczne – oblicze Niemców. Z dokonanej rewindykacji nie został sporządzony żaden protokół¹⁰.

7 M. Spadowski, *Polskie zbiory inkunabułów zniszczone, rozproszone i przemieszczone w czasie i w wyniku II wojny światowej*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2013, r. 44, s. 19.

8 W. Graczyk, J.M. Marszalska, *Księgi rękopiśmienne...*, s. 79–155.

9 Tamże, s. 56.

10 R. Knapieński, *Biblia Płocka: wiedza o rękopisie w świetle dotychczasowych badań*, „Studia Płockie” 1990, t. 18, s. 237–255.

Ks. W. Graczyk i J.M. Marszalska podają, że wydarzenie miało miejsce 13 IX 1978 r., a darczyńcą był prorektor Uniwersytetu w Getyndze prof. H.J. Beug, który przekazał Biblię Płocką bp. Bogdanowi Sikorskiemu¹¹.

Wydarzenie to należy połączyć chronologicznie z działaniami, jakie miały w tym samym czasie w Getyndze, gdzie zdeponowano po wojnie przynajmniej część zbiorów zagrabionych w czasie jej trwania i zgromadzonych w Królewcu. Należy tu wskazać przede wszystkim na archiwum 74 dokumentów dotyczących stosunków polsko-krzyżackich w średniowieczu. Zostało ono zrabowane przez Niemców w grudniu 1940 r. z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, przewiezione następnie do Archiwum Państwowego w Królewcu, po czym ewakuowane do kopalni soli w Saksonii, a wreszcie złożone w Getyndze¹². W 1979 r. archiwum krzyżackie przewieziono natomiast do Berlina. Nie bez znaczenia w tym miejscu jest również fakt, że w 1941 r. członkiem komisji decydującej o wywiezieniu zbiorów z Płocka był kurator Staatliches Archivlager w Getyndze.

Najnowszym wątkiem sprawy jest odkrycie przez dr. Pawła Figurskiego w Staatsbibliothek w Berlinie rękopisu pieśni *Gaude Mater Polonia*, umieszczonego we fragmencie kodeksu dowodnie należącego do przedwojennych zbiorów płockich, o czym świadczą pieczętki własnościowe Biblioteki Seminarium Duchownego w Płocku. Obecność w tym miejscu wskazywałaby, że część księgozbioru płockiego mogła trafić wraz z archiwum dokumentów polsko-krzyżackich z Królewca do Getyngi, a stąd w 1979 r. zostać przeniesiona do Berlina. Dotychczas opublikowane informacje wskazują, że rękopis znajdował się w tzw. Depozycie 39/1-2 z podpisem „Polon. Russ”, zawierającym ok. 40 obiektów, tworzących grupy: rękopisy z Biblioteki Ordynacji Zamoyskiej, rękopisy ze spuścizny po Władysławie Mickiewiczu, katalog zbiorów i spisy książek Biblioteki Polskiej w Paryżu oraz rękopisy różnego pochodzenia, w tym kodeks zawierający odpis pieśni *Gaude Mater Polonia*¹³. Badania proveniencyjne nad zespołem właśnie trwają, na wyniki będzie trzeba

11 W. Graczyk, J.M. Marszalska, *Księgi rękopiśmienne...*, s. 33.

12 M. Kuhnke, *Świadectwa triumfu i klęski. Historia dokumentów Zakonu Krzyżackiego*, „Cenne, bezcenne/utracone” 2000, nr 20, z. 2, [online] <https://cennebezczenne.pl/archiwum/nr-220-2000/> [dostęp 22.12.2025]; B. Rudawski, *Nie takie tajne archiwum*, 16 VII 2010, [online] <https://histmag.org/Nie-takie-tajne-archiwum-4438> [dostęp 22.12.2025]. *Archiwum w Królewcu. Rys historyczny*, Archiwum Państwowe w Olsztynie, [online] <https://olsztyn.ap.gov.pl/krolewec/plrs.html> [dostęp 22.12.2025 r.]. Część zbiorów królewieckich została jednak rozproszona – ich poszczególne fragmenty ukryto na terenie dawnych Prus, Pomorza i Ziemi Lubuskiej.

13 M. Kozubal, *Tajemnica pudła z sygnaturą Dep. 39*, „Rzeczpospolita”, 24 XII 2024 [online] www.rp.pl, dział: Archiwum [dostęp 22.12.2025]; *Niemcy zwróciły polskie dobra kultury*, 5 XII 2025, [online] www.gov.pl, dział: Polska w Niemczech – Aktualności [dostęp 22.12.2025].

począć, ale można zadać pytanie, czy tak przygotowany depozyt nie mógł powstać ok. 1978/1979 r. w Getyndze przy pracach inwentaryzacyjnych, co tłumaczyłoby różnorodność jego zawartości i potwierdzało jednocześnie stawianą w niniejszym komunikacie tezę o losach plockiego zespołu po jego wywiezieniu z Królewca.

Warto wskazać jednak, że plocki księgozbiór z pewnością nie zachował się w całości, lecz został w jakimś stopniu rozproszony. W 1973 r. na aukcji Domu Aukcyjnego Hartung und Karl w Monachium pojawił się Pontyfikał Płocki z XII w., który zakupiła wówczas Bawarska Biblioteka Państwowa – rękopis został zwrócony Polsce w 2015 r.¹⁴ Również w 2015 r. Uniwersytet w Jenie zwrócił Polsce 12 kart z rękopisu H 31 (Ms 17 wg Vetulaniego), obejmujących najstarszy, XIII-wieczny kopiariusz dokumentów biskupstwa plockiego¹⁵. Trudno obecnie powiedzieć, jak kolejny zabytek – XVI-wieczny Kopiariusz nr 196, zwany *Collectio privilegiorum et dotationum ecclesie cathedralis Plocensis* znalazł się w Litewskiej Bibliotece Narodowej w Wilnie, gdzie w 1987 r. odkrył go dr Czesław Brodzicki¹⁶. Czy przed wojną znajdował się on w Płocku, czy może w Pułtuskach? Skąd jego odmienne losy? Być może został oddzielony od zbiorów zdeponowanych w Królewcu; być może ewakuowano go przed zabranie plockiego księgozbioru z Biblioteki Seminarium Duchownego w Płocku – sprawa również wymaga dogłębnych badań. Wreszcie wiadomo, że w Bibliotece PAN i PAU w Krakowie, w spuściznie Bolesława Ulanowskiego zachował się pod sygn. 7116 kopiariusz pułtuski zw. *Acta Capitulum generalium et septimanalium 1449–1666 collegiate Pultoviensis*¹⁷.

Ponadto w latach 90. XX w. Staatsbibliothek w Berlinie nabyło inkunabuł *Termini causarum in Romana Curia servari soliti in causa beneficiarii* i powiadomiła o tym Michała Spandowskiego. Badacz ten w opracowaniu z 2013 r. nie był jednak w stanie stwierdzić kategorycznie, czy przedstawiony mu egzemplarz jest tożsamy z tym należącym przed wojną to plockiej Biblioteki¹⁸.

14 *Pontificale Plocense I*, wyd., przekł., opr. i red. L. Misiarczyk, J. Wojtczak-Szyszkowski, H. Seweryniak, W. Liszewska, t. I–III, Pelplin 2020 – kompleksowe opracowanie rękopisu.

15 *Do Płocka z Niemiec wróciły zabytkowe średniowieczne karty*, komunikat Dzieje.pl, 13 X 2015, aktualizacja: 18.07.2016 [online] <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/do-plocka-z-niemiec-wrocily-zabytkowe-sredniowieczne-karty> [dostęp 22.12.2025]. Autor niniejszego komunikatu przygotowuje opracowanie naukowe rękopisu.

16 Dr Kazimierz Pacuski doprowadził do pozyskania fotokopii rękopisu dla Archiwum Diecezjalnego w Płocku oraz Zakładu Atlasu Historycznego Instytutu Historii PAN. Autor niniejszego komunikatu przygotowuje edycję krytyczną i opracowanie naukowe rękopisu.

17 K. Pielat, *Hec sunt generationes ducum et regum Polonie. Genealogia plocka i jej przekaz w najstarszym kopiariuszu plockim*, „Przegląd Historyczny” 2025, t. 116, z. 2, s. 7–32.

18 M. Spandowski, *Polskie zbiory...*, s. 19–20; ks. W. Graczyk, J.M. Marszałska, *The Lost Collection...*, s. 11.

W kontekście tych przesłanek istnieje jeszcze jeden trop, który zaburza jednak wątek nadziei niniejszego dowodzenia. M. Spandowski podaje, że w 1985 r. rozmawiał z ks. Tadeuszem Żebrowskim, ówczesnym dyrektorem Biblioteki Seminaryjnej w Płocku, który opowiedział mu, że chyba jeszcze w latach 70. XX w. zgłosił się do niego w tajemnicy oficer armii radzieckiej wskazując, że księgozbiór płocki wciąż spoczywa w Królewcu (obecnym Kaliningradzie), w tych samych skrzyniach, w których został wywieziony z Polski. Sprawa została zgłoszona wówczas do Ministerstwa Kultury i Sztuki, ale kontynuacji przynoszącej jakiegokolwiek bliższe ustalenia do tej pory nie miała¹⁹.

Niniejszy komunikat nie ma na celu wyczerpanie tematu, ale wskazanie dróg dalszych poszukiwań, Zwrócenie uwagi na postulowane powiązanie miejsc przechowywania zrabowanych płockich zbiorów po 1941 r. skłania do przeprowadzenia kwerendy obejmującej rękopiśmienne zasoby bibliotek w Getyndze i Berlinie. Na szczęście badacze dysponują cennym opracowaniem Adama Vetulaniego na temat Biblioteki Seminarium Duchownego w Płocku, opublikowanym w 1963 r., ale obejmującym materiał przygotowany jeszcze przed II wojną światową we współpracy autora z ks. Władysławem Mąkowskim²⁰. Obejmuje on dokładny opis ponad 90 rękopisów, dzięki czemu identyfikacja poszczególnych ksiąg nie stanowi większego problemu. Pomocny może tu być również inwentarz inkunabułów dr. Kazimierza Piekarskiego sporządzony w latach 1937–1938²¹. Może uda się dzięki tym pracom odnaleźć i zidentyfikować przynajmniej część księgozbioru rękopiśmiennego, a przy tym i inkunabułowego, któremu prof. A. Vetulani i dr. K. Piekarski poświęcili tak dużo uwagi.

Bibliografia

Wydania źródłowe

Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII w., wyd. B. Ulanowski, Kraków 1887.

Pontificale Plocense I, wyd., przekł., opr. i red. L. Misiarczyk, J. Wojtczak-Szyszkowski,

H. Seweryniak, W. Liszewska, t. I–III, Pelplin 2020.

Triginta documenta ecclesie cathedralis Plocensis (1230–1317), wyd. W. Kętrzyński, Lwów 1888.

Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich, wyd. J.K. Kochanowski, Warszawa 1919.

19 M. Spandowski, *Polskie zbiory...*, tamże.

20 A. Vetulani, *Średniowieczne rękopisy...*, passim.

21 Naukowe opracowanie inwentarza: W. Graczyk, J.M. Marszalska, *The Lost Collection...*, passim.

Opracowania

- Bersohn M., *Księgozbiór katedry plockiej*, Warszawa 1899.
- Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, red. W. Graczyk, Płock 2003.
- Gołdys N., *Genealogia plocka – nowe spojrzenie na źródło małopolskie z drugiej połowy XIII wieku*, „Studia Historyczne” 2018, t. 61, z. 1, s. 5–44.
- Grzybowski M.M., *Mądrość zbudowała sobie dom. 75-lecie Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku 1928–2003*, Płock 2004.
- Knapiński R., *Biblia Płocka: wiedza o rękopisie w świetle dotychczasowych badań*, „Studia Płockie” 1990, t. 18, s. 237–255.
- Graczyk W., Marszalska J.M., *Księgi rękopiśmienne i stare druki w zbiorach Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. Z dziejów kultury polskich bibliotek kościelnych w dawnych wiekach*, Kraków 2010.
- Graczyk W., Marszalska J.M., *The Lost Collection of Incunabula of the Seminary Library in Plock*, Warszawa 2023.
- Nowowiejski A.J., *Płock – monografia historyczna*, Płock 1930.
- Pielat K., *Hec sunt generaciones ducum et regum Polonie. Genealogia plocka i jej przekaz w najstarszym kopiariuszu plockim*, „Przegląd Historyczny” 2025, t. 116, z. 2, s. 7–32.
- Spandowski M., *Polskie zbiory inkunabułów zniszczone, rozproszone i przemieszczone w czasie i w wyniku II wojny światowej*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2013, r. 44.
- Święcki C.K., *Apogeum kultury średniowiecznego Płocka. Piśmiennictwo XII wieku*, „Pamiętnik Literacki” 2000, z. 3, s. 7–33.
- Ulanowski B., *Synod prowincjonalny w Kamieniu*, Kraków 1915.
- Vetulani A., *Statuty synodalne Henryka Kietlicza*, Kraków 1938.
- Vetulani A., *Średniowieczne rękopisy plockiej biblioteki katedralnej*, „Roczniki Biblioteczne” 1963, t. 7, z. 3–4, s. 313–443.
- Żmudzki P., *Dux fabulosus. O tradycji historiograficznej osnutej wokół postaci Leszka Czarnego od „Gesta Lestkonis” do dzieł Bartosza Paprockiego*, Warszawa 2023.

Netografia

- Archiwum w Królewcu. Rys historyczny*, Archiwum Państwowe w Olsztynie, [online] <https://olsztyn.ap.gov.pl/krolewicz/plrs.html> [dostęp 22.12.2025].
- Do Płocka z Niemiec wróciły zabytkowe średniowieczne karty*, komunikat Dzieje.pl, 13 X 2015 r., aktualizacja: 18 VII 2016 r. [online] <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/do-plocka-z-niemiec-wrocily-zabytkowe-sredniowieczne-karty> [dostęp 22.12.2025].
- Gołdys N., *Odzyskana perła plockiego średniowiecza. O losach niezwyklej biblioteki* [online] <https://histmag.org/odzyskana-perla-plockiego-sredniowiecza-o-losach-niezwyklej-biblioteki-12129>, red. A. Olbrychski [dostęp 22.12.2025].
- Kozubał M., *Tajemnica pudła z sygnaturą Dep. 39*, „Rzeczpospolita”, 24 XII 2024 [online] www.rp.pl, dział: Archiwum [dostęp 22.12.2025].

Kuhnke M., *Świadectwa triumfu i klęski. Historia dokumentów Zakonu Krzyżackiego*, „Cenne, bezcenne/utracone” 2000, nr 20, z. 2, [online] <https://cennebezcenne.pl/archiwum/nr-220-2000/> [dostęp 22.12.2025].

Niemcy zwróciły polskie dobra kultury, 5 XII 2025, [online] www.gov.pl, dział: Polska w Niemczech – Aktualności [dostęp 25.12.2025].

Rudawski B., *Nie takie tajne archiwum*, 16 VII 2010, [online] <https://histmag.org/Nie-takie-tajne-archiwum-4438> [dostęp 22.12.2025].

